

CONTRIBUȚII POLONEZE LA EVOLUȚIA LITOGRAFIEI PE TERITORIUL ROMÂNIEI ÎN SECOLUL XIX. HIPOLIT HENRYK NAPOLEON DEMBITZKY ȘI VITOLD ROLA PIEKARSKI

Doina Pungă

Litografia s-a afirmat și a evoluat pe teritoriul României în circumstanțele istorice care au condus la creșterea nevoii de cunoaștere și de comunicare, de stocare și transmitere a informației, prin care se caracterizează renașterea modernă a națiunii române. Apariția litografiei este astfel pe deplin și pentru totdeauna legată în Țara Românească de generația de aur din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ai cărei intelectuali, formați în atmosfera de emulație a școlilor naționale, erau instruiți în marile universități și biblioteci apusene.

Invenția münchenezului Alois Senefelder (1771-1834) a fost apreciată de Zaharia Carcalechi, Ion Heliade Rădulescu, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru Odobescu, pentru virtuțile de răspândire prin imagine a celor mai nobile idealuri naționale, pentru capacitatea de a contribui la educarea istorică și patriotică a neamului românesc, la înălțarea sa spirituală.

Vreme de aproape opt decenii, litografia a circulat și a penetrat în toate straturile sociale, a susținut prin imagine aspirațiile politice ale vremii, a reflectat cu promptitudine evenimentele contemporane, s-a constituit în cronică a faptelor trecutului, a impus memoriei colective figura marilor bărbați ai istoriei noastre, a făcut cunoscute tezaure arheologice și etnologice, a ilustrat texte literare și științifice. Alături de pictori, acuareliști și desenatori, artiștii litografii autohtoni sau străini stabiliți în Țara Românească au creat o manieră proprie de racordare și participare la evenimentele istorice marcante cu care au fost contemporani – Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor și Războiul de Independență – în care inspirația era subordonată idealului exemplarității cu mesaj educativ.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dominată de personalitatea artistică a lui Carol Popp de Szathmari (1812-1887), a crescut numărul atelierelor litografice și al artizanilor specializați a căror operă, mai restrânsă sau mai amplă, completează un capitol al graficii românești cu certe conotații sociale și istorice.

O contribuție mai puțin cunoscută la evoluția litografiei i se datorează lui HIPOLIT HENRYK NAPOLEON DEMBITZKY (1830-1906), artist polonez refugiat în România¹.

Este posibil ca Dembitzky să fi studiat litografia la Academia regală de la München². Și-a părăsit țara probabil în urma participării la Revoluția din 21 ianuarie

¹ Deși artistul și-a semnat uneori actele oficiale cu numele “Dembițchi”, în ortografie românească, în publicațiile poloneze fiind semnalat cu numele Debicki Hipolit Napoleon, am adoptat varianta publicată de profesorul George Oprescu.

1863 din Polonia, îndreptată împotriva stăpânirii țariste. Activitatea sa de artist litograf a debutat sub auspiciile colaborării și prieteniei cu poetul Hristo Botev (1848-1876), autor de proză satirică, reprezentant de seamă al revoluționarilor bulgari refugiați pe meleagurile noastre. Dembitzki l-a cunoscut pe Hristo Botev în Bulgaria. Stabilit pentru o scurtă perioadă în țara vecină, a colaborat cu desene îndreptate împotriva turcilor la revistele politico-satirice "Tapan" și "Budilnik", care se editau la București.

În același timp, în anii 1867-1869, a colaborat și a publicat caricaturi în revistele satirice românești "Ghimpele", "Urzicătorul", "Asmodeu", "Scrânciobul", "Viespea", "Daracul", păstrând în continuare contactul cu emigrația bulgară.

După cum se cunoaște, activitatea politică a revoluționarilor bulgari refugiați a fost deosebit de intensă, capitala Țării Românești fiind locul unde a fost redactat primul proiect al Constituției Bulgariei (1848), în timp ce la Brăila au fost puse bazele Academiei Bulgare (1869). De asemenea, la București s-a constituit primul Comitet Central Revoluționar Bulgar și primul Parlament neoficial al Bulgariei (1876).

El însuși emigrant politic, angrenat în activități care vizau independența Poloniei, Dembitzki a susținut în mod firesc idealurile și lupta prietenilor bulgari pentru reînnoirea conștiinței naționale și a realizat, începând din 1872, o serie de litografii cu tematică patriotică în care se recunosc ideile lui Hristo Botev. Din această serie, a căror editare a fost susținută financiar de Dimitrie Gorov, fac parte stampe care popularizează istoria modernă a Bulgariei, cum sunt: *A doua bătălie a revoluționarilor bulgari sub conducerea voievodului Hadji Dimităr* (1869), *Ștefan Caradja luptând contra turcilor în pădurea Deda Pana Vojnova în ziua de 8 iulie 1868*, *Marele țar Simion al Bulgariei, intrând în Țarigrad în anul 924* (1870, cat. nr. 12, il. 1), *Portretul primului Mitropolit al Bulgariei Antim I, Mitropolitul Antim I în straie bisericești de ceremonie*³, *E dulce omul să moară pentru patrie* (1873, compoziție cu portrete de revoluționari), *Sinuciderea lui Angel Kancev* (1874)⁴.

² Dembitzki (Debicki) Hipolit Napoleon, numit și Henryk. Desenator, litograf, caricaturist, născut la 15 august 1830 la Varșovia. A murit la Brăila în 1906. Refugiat politic în Țara Românească, a fost activ la București și Brăila. S-a stabilit pentru scurt timp în Bulgaria, unde a intrat în legătură cu Hristo Botev. Importante date privind biografia și activitatea lui Dembitzki ne-au fost comunicate de profesorul Toader Buculei, autor al lucrării *Prezențe brăilene în spiritualitatea românească*. Se știe astfel că artistul a absolvit Academia Regală de Belle Arte de la München, în anul 1859 (certificat nr. 371 din 26 octombrie 1859) și a studiat apoi la Paris. A funcționat ca profesor de desen și caligrafie, între anii 1872-1898, la Liceul real din Brăila (Ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 3531 din 30 august 1873), susținând concursul de numire în decembrie 1878. A fost în același timp profesor la Școala secundară de fete din Brăila (1881), arhitect și desenator al Biroului tehnic al comunei Brăila. A publicat manualul *Seria I de desene, graduale tehnice în patru părți, pentru Gimnaziile reale* (manual aprobat în 1879 prin Ordinul nr. 3430 al Ministerului Instrucțiunii Publice). În anul 1877 își semna memoriile "Hippolit Dembițchi", în ortografie românească, iar în 1885 a făcut cerere de împământnire.

³ *Mitropolitul Antim I în straie bisericești de ceremonie* (Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 488), cu inscripții în alfabet chirilic, a fost imprimat în Stabilimentul litografic G. Wonneberg din București.

⁴ Eleonora Costescu, *Începuturile artei moderne în sud-estul european*, București 1983, p. 44-45.

Cercetătoarea Tatiana Dimitrova-Silianovska a consacrat analizei vieții și activității lui Dembitzki studiul intitulat *Contributions nouvelles sur Henryk Dembitzki, illustrateur et collaborateur de Hristo Botev*, studiu în care este citată opera litografică semnată de acest artist.

Mai mult de un deceniu, între anii 1870-1881, Dembitzki a ilustrat unele dintre cele mai cunoscute publicații bucureștene, *Calendarul pentru toți*⁵, *Calendarul pentru toți românii*⁶, *Calendarul poporului român*⁷, *Calendarul pentru români*⁸, cu stampe imprimate în atelierul litografic din București ale lui A. Boehme, Gustav Wonneberg și H.C. Wartha, la Viena în atelierul lui L.C. Zamarski sau la Dresda, la Adolf Wolf⁹. În perioada în care a colaborat cu ilustrații la calendarele românești, artistul a funcționat ca profesor de desen la liceul "Nicolae Bălcescu" din Brăila¹⁰, unde s-a stabilit după procesul politic în care fusese implicat în 1872, în urma colaborării sale cu revoluționarii bulgari și a publicării unui număr de caricaturi politice în periodicele bucureștene. O astfel de caricatură, care a stârnit dezaprobarea cercurilor politice a fost și aceea intitulată *Pornirea armatei "năciunalilor"* (cat. nr. 13, il. 5).

Litografiile istorice ale lui H. Dembitzki păstrează caracterul grandilocvent al academismului münchenez. Semnate cu numele întreg sau cu inițialele "H.D.", sunt inspirate din istoria legendară a poporului român sau de faptele memorabile ale contemporaneității. Astfel, ca premii-supliment la *Calendarul pentru toți*, au apărut planșele *Legenda meșterului Manole* (1870, cat. nr. 1, il. 6), *Banchetul lui Vlad Țepeș* (1871, cat. nr. 2, il. 7), *Mihai Bravul și călăul* (1872, cat. nr. 3, il. 8), *Executarea familiei domnitorului Constantin Brâncoveanu* (1872, cat. nr. 4, il. 9), *Bătălia de la Călugăreni* (1874), *România Liberă* (cat. nr. 7, il. 10)¹¹.

⁵ *Calendar pentru toți...* Editat de librării Honoriu C. Wartha, G. Ioanide et Comp., Frații Ioannițiu et Comp. (succesorii Librării Ioanide), Grigore Luis etc., este ilustrat de Venrich și H. Dembitzki. Apare în perioada 1862-1884 la București.

⁶ *Calendar pentru toți românii...* Realizat de N.D. Popescu și editat de librării Gheorghe Ioanid și Frații Ioannițiu et Comp. Apare la București între anii 1874-1906.

⁷ *Calendarul poporului român*. Editat la București în 1874 de librării Gh. Ștefănescu și Barasch.

⁸ *Calendar pentru români*. Editat la București de librarul H. Stănescu. Apare în anul 1873.

⁹ Litografiile lui H. Dembitzky cu subiecte din Războiul de Independență (1877-1878) au fost imprimate la Adolph Wolf, Dresda. Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 2929, 2940, 2944. Planșele *Capitularea Plevnei*, (il. 2), *Trecerea Armatei Române în Dobrogea*, (il. 3), *Căderea Plevnei și predarea lui Osman Pașa*, (il. 4) au fost distribuite de librării "Frații Ioannițiu et Comp.", ca premii la "Istoria războiului româno-rus".

¹⁰ Arhiva Liceului Nicolae Bălcescu din Brăila, mapa 12, dosar 123/1880, filele 66 și 73. H. Dembitzki avea asupra învățământului artistic o concepție clară, cu o solidă bază academică, concretizată în manualul său de desen pentru clasele gimnaziale. Caietul al 4-lea al acestui manual conține modele după Antic, artistul exprimându-și convingerea că "stilul curat și nobil, în care este aranjat acest curs, dezvoltă gustul și dă direcțiunea cerută învățaturii elevilor, pentru viitoarele studii mai grele... de desen figurat".

¹¹ George Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, II, Fundația pentru literatură și artă "Regele Mihai I", București, 1942-1945, p.145: Consideră că autorul litografiilor *Bătălia de la Călugăreni* (1874) și *România liberă* (1878) este H. Wartha.

Litografia *Uciderea lui Mihnea Vodă cel Rău* (cat. nr. 5, il. 11)¹² a fost realizată în 1873 ca supliment la *Calendarul pentru români*, după un desen de C.I. Stăncescu. Stampa ilustrează nuvela istorico-fantastică pe care autorul ei, N.D. Popescu, a dedicat-o "spre semn de înaltă stimă domnului Al. Odobescu". Din această serie de stampe istorice face parte și litografia hors-texte *Primirea banului Mărăcine la curtea lui Filip al VI-lea de Valois, regele Franței* (cat. nr. 6, il. 12), care a însoțit în 1874 *Calendarul poporului român*. Dembitzki a reluat în tehnica litografiei compoziții istorice pictate sau desenate de Mihail Dan (1836-1885) și C.I. Stăncescu¹³ (1837-1900). Litograful a ales din opera lui Mihail Dan pictura *Legenda meșterului Manole*, cunoscută doar din documente și din planșa pe care a realizat-o.

În anii 1879-1882, *Calendarul pentru toți românii* a oferit cititorilor săi litografiile în culori *Bătălia de la Schit-Rahova* (cat. nr. 8), *Căderea redutei Grivița*¹⁴ (cat. nr. 10), *Proclamarea Regatului României* (cat. nr. 11, il. 13). Profesorul George Oprescu a citat aceste litografii ca fiind anonime și a menționat numai contribuția editurii fraților "Joannitiu et Comp"¹⁵.

Litografiile *Căderea Plevnei și predarea lui Osman Pașa, Bătălia de la Plevna și Bătălia de la Smârdan* (cat. nr. 9), imprimate în culori la Viena pentru a readuce în memoria contemporanilor eroicele asedii și lupte din timpul Războiului de Independență¹⁶, au fost reproduse monocromatic, în nuanțe de verde, pe un platou comemorativ fabricat la Birmingham într-o manufactură de ceramică. Exemplare din această valoroasă piesă documentară se află în colecția Societății Numismatice Române¹⁷ și în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României (inv.).

Ca și Henryk Dembitzki, un alt grafician de origine poloneză, VITOLD ROLA PIEKARSKI (1857-1909), s-a stabilit în România în anul 1887¹⁸. Artist cu

¹² *Idem, op.cit.*, II, p. 135: Autorul îi atribuie lui Dembitzki următoarele litografii: *Uciderea lui Mihnea cel Rău* (după un desen de C.I. Stăncescu), *Mihai Bravul și călăul, Banchetul lui Vlad Țepeș, Primirea banului Mărăcine la Curtea lui Filip al VI-lea de Valois, regele Franței, Marele țar Simion al Bulgariei, intrând în Tarigrad în anul 924*.

¹³ Litografiile lui H. Dembitzky, care reproduc desenele lui C.I. Stăncescu, au fost imprimate în atelierul lui Gustav Wonneberg.

¹⁴ Doina Pungă, Grigorescu Marica, Stela Ionescu, *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea*, I, Muzeul Național de Artă al României, București, 1974, p.63-64, cat.nr. 280-282.

¹⁵ George Oprescu, *op.cit.*, II, p. 144-145: Aceste litografii sunt înregistrate ca anonime, autorul menționând numai editura fraților "Joannițiu et Comp."

¹⁶ Eleonora Costescu, *op.cit.*, p. 111, nota 72: Episoade din Războiul de Independență au fost comentate de H. Dembitzki în planșele litografice *Trecerea armatei române în Dobrogea, Căderea Plevnei, Cucerirea înălțimii Grivița, Capitulara Plevnei, Bătălia de la Smârdan*.

¹⁷ George Buzdugan, *Noi elemente comemorative privind Războiul de Independență*, în "Revista Arhivelor", anul LIV, XXXIX, nr. 3, p. 339-341.

¹⁸ Vitold Maryan Rola Piekarski (Smolensk 1857–București 21.10.1909). Artist de origine poloneză, s-a stabilit în România în anul 1887. A fost profesor de desen la Gimnaziul "Tudor Vladimirescu" din Tg. Jiu. În 1903 a avut inițiativa deschiderii la Tg. Jiu a primei școli de ceramică din țară. A ilustrat în 1894, cu litografii documentare, articolele profesorului Alexandru Ștefulescu publicate în revista "Jiul". A ilustrat, de asemenea, articolele științifice apărute în revista "Amicul Tinerimei" (1895-1896). Ideile sale privind deschiderea unui "Muzeu al Gorjului" s-au concretizat prin colaborarea cu

studii incomplete de artă și filozofie, V. Rola Piekarski avea cunoștințe generale din cele mai diverse domenii – arheologie, numismatică, etnografie, istoria artei.

Vasta sa cultură și spiritul justițiar, ironic și impetuos, și-au aflat împlinirea în jurnalistică, pentru care a avut o înnăscută vocație și pe care a practicat-o atât înainte cât și după venirea sa în România. Articolele, caricaturile și ilustrațiile lui V.R. Piekarski sunt răspândite astfel în numeroase periodice din Polonia, Bulgaria, Rusia, Elveția, Germania, Anglia, Franța.

În anii petrecuți la Tg.Jiu a avut, așa cum se cunoaște, o activitate densă, care a concentrat preocupări de interes obștesc¹⁹, studiul vestigiilor antice și medievale din zona Gorjului, culegerea de credințe și datini populare, creația de grafician ilustrator și caricaturist.

Tehnica care i-a permis exprimarea liberă și rapidă a fost litografia. Așa cum subliniază istoricul de artă Mariana Vida, "litografia găsisese de altfel în persoana lui Vitold Rola Piekarski un promotor activ și entuziast, adeptul unui romantism de orientare neoromânească, prin transpunerea pe piatră a motivelor ornamentale de pe iile și scoarțele oltenești"²⁰.

Fie ilustrând periodice, scrieri literare și științifice, fie publicate ca planșe independente hors-texte, litografiile semnate de Vitold Rola Piekarski se ordonează sistematic pe o scală a genurilor care cuprinde litografia documentară, litografia de reproducere și caricatura. Această propunere de sistematizare are în vedere mai ales unitatea estetică realizată și valorile eteronomice adiacente. Articolele referitoare la monumentele medievale din zona Gorjului, publicate de eruditul om de cultură și istoricul gorjean Alexandru Ștefulescu în revista "Jiul" pe parcursul anului 1894²¹,

profesorii Aurel Diaconovici, Alexandru Ștefulescu și Iuliu Moisil, sub președinția prefectului Toma Cămăreșescu. În 1896 Rola Piekarski a editat buletinul "Publicațiunile Muzeului Județean al Gorjului". S-a afirmat în domeniul caricaturii. Numeroasele sale caricaturi politice, semnate cu pseudonimele "Tantal", "Pater Tantal", "Pater", "Pandalon", "Tantal" scris cu caractere inverse, au apărut în renumite periodice satirico-humoristice: "Tocila", "Ghiță Berbecu", "Cașcavalul", "Moș Teacă", "Adevărul ilustrat", suplimentul ilustrat la "Lumea Nouă", "Ardeii satirico-humoristic". După 1900 a fost angajat ca grafician la Institutul de Arte Grafice și Editura Minerva. Specializat în ornamentica de carte, a realizat în stil Art Nouveau coperta colecției *Opere complete* care cuprindea reeditări ale clasicilor români (1901-1908). A realizat, în același stil, coperta pentru *Calendarul Minervei* (1901-1902), *Almanahul Hygeia* (1901-1902), *Nuvele și schițe* de Al. Brătescu Voinești (1903), *Sate și mănăstiri din România* (1905), *Istoria românilor în chipuri și icoane* (1905) și *Scrieri alese* de Nicolae Iorga, *Legendele și basmele românilor* de Petre Ispirescu (1908). În cuprinzătorul studiu *Vitold Rola Piekarski – un grafician uitat și legăturile sale europene*, cercetătoarea Ruxandra Juvara Minea a sintetizat toate contribuțiile anterioare referitoare la viața și activitatea artistului.

¹⁹ Ruxandra Juvara Minea, *Vitold Rola Piekarski – un grafician uitat și legăturile sale europene*, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, Institutul de Istoria Artei, Academia Română, București, 1987, p. 79.

²⁰ Mariana Vida, *Catalogul expoziției "Gravura în relief, 1900-1950"*, Muzeul Național de Artă al României, București, 1997, p. 6.

²¹ Ruxandra Juvara Minea, *op.cit.*, p. 76, nota 1: Profesorul Alexandru Ștefulescu, fondator al Muzeului Gorjului împreună cu Iuliu Moisil, Vitold Rola Piekarski și inginerul Aurel Diaconovici, a publicat o serie de articole despre mănăstirile Polovraci, Tismana și Crasna, despre biserica din Stănești și cula de la Curtișoara de Sus, în numerele 1-9/1894 ale revistei.

au fost însoțite de o serie de litografii documentare din care face parte și planșa *Ctitori din secolul al XVIII-lea ai Mănăstirii Tismana* (cat. nr. 15, il. 14).

Articolele științifice scrise de Iuliu Moisil (1859-1947) pentru revistele „Amicul Tinerimei” și „Jiul” (1894-1895), de Ioan Nădejde (1854-1928) pentru revista „Lumea Nouă științifică și literară”, ca și numeroase traduceri după lucrări străine, au fost ilustrate de Witold Rola Piekarski cu litografii care reprezintă studiul atent al naturii și al vestigiilor istorice, reproduc fotografii de epocă sau planșele originale cuprinse în cărțile traduse. În categoria litografiilor documentare destinate ilustrației pot fi incluse litografia *Piticul*, după o fotografie contemporană²², *Planșa cu fluturi* (cat. nr. 16, il. 15), *Planșa cu fragmente ceramice* (cat. nr. 17) și *Planșa cu piese arheologice* (cat. nr. 18), toate imprimate în Tipolitografia lui Nicu D. Miloșescu.

Din categoria reproducerilor după imaginile unor valoroase piese istorice din marile muzee ale lumii se evidențiază planșa *Sarcofagul lui Alexandru cel Mare*, publicată în periodicul „Amicul Tinerimei”, numărul 6, din 25 februarie 1896.

V. Rola Piekarski a reprodus în această perioadă lucrările de grafică ale lui Alexandre Steinlen (1859-1923) și caricaturile marilor desenați de la „Münchener Fliegende Blätter”, Theodor Grätz (1859-?), Hans Schiessmann, Hermann Schlittgen (1859-1930), Emil Reinecke.

Contribuind la dezvoltarea graficii ilustrative, V. Rola Piekarski a reușit să reconstituie pentru un public larg imaginea istoriei și credinței neamului românesc²³, a mediului autohton și a diversității naturii. Convins fiind de importanța cunoașterii trecutului și a tradițiilor populare, cu o neobosită curiozitate științifică, a cutreierat satele din județele Olt, Gorj și Vâlcea, a fotografiat monumentele istorice²⁴ și a desenat un cuprinzător repertoriu al motivelor decorative aflate pe obiectele din gospodăriile țărănești. Animator al vieții culturale gorjene de la sfârșitul secolului al XIX-lea, a avut mereu convingerea că presa are menirea de a-și ține la curent cititorii cu cele mai importante evenimente științifice, literare și artistice din străinătate.

Witold Rola Piekarski și-a exprimat vederile socialiste antiguvernamentale și opțiunile politice progresiste într-un mare număr de caricaturi publicate de periodicele satirice care au animat viața publică la sfârșitul veacului al XIX-lea. A fost prezent cu caricaturi litografiate în ziarul „Ghiță Berbecu” editat de Constantin C. Bacalbașa încă din 1887, an în care a venit în România. În imagini și compoziții

²² *Idem, op.cit.*, p. 76, nota 10: V. Rola Piekarski a ilustrat articolul „Piticii” de Iuliu Moisil, publicat în „Amicul Tinerimei”, nr. 2-3, noiembrie 1894, p. 4, cu o litografie reprezentând piticul de la Tismana, după o fotografie executată în atelierul lui A. Pfaffenhauser din Tg. Jiu.

²³ *Ibidem*, p. 77, nota 12: V. Rola Piekarski a cules credințe și datini populare pe care le-a prezentat publicului în articole ca „Legenda despre Nașterea Domnului”, publicate de revista „Jiul”, nr. 8-9, 25 decembrie 1894, p. 25-29.

²⁴ *Ibidem*, p. 77, nota 14: La inițiativa Ministerului de Interne, Rola Piekarski a fotografiat monumentele istorice în vederea participării României la Expoziția Universală de la Paris, din 1900. O parte din aceste fotografii au apărut în *Calendarul Minervei* și în volumul *Istoria Bucureștiului* publicat de G.I. Ionescu-Gion.

virulente, uneori supradimensionate, semnate cu pseudonime intrate în conștiința contemporanilor – Tantal, Pater, Pandalon- i-au fost model mării caricaturişti Grandville, Alexandre Steinlen, Albert Guillaume și publicațiile „La Caricature”²⁵ „Le rire”, „Le Gil Blas illustré”, „Der Wahre Jakob”, „Der Floh”²⁶.

V. Rola Piekarski a știut să suprindă „perpetua agitație” a partidelor politice, mecanismele sistemului comun de interese și simpatii, viciile electorale, goana după capital, aparenta armonie guvernamentală, confruntările parlamentare, justiția revendicărilor naționale din Polonia și România, umilirea Transilvaniei de către „Molohul Maghiarismului”²⁷. În cazul interpretărilor după surse străine, artistul a indicat întotdeauna, cu probitate, sursa de inspirație.

V.R. Piekarski a înfățișat *Oamenii zilei* într-o galerie de portrete desenate cu creionul pe piatra litografică. În revista „Moș Teacă” din 1895, cititorul avea, de pildă, prilejul să „citească” dintr-o perspectivă satirică inedită analizele fizionomice ale lui Carol I, Petre Carp, Lascăr Catargiu, Tache Ionescu, Dimitrie Sturdza. Exacerbate, contrastele și neconcordanțele, inadvertențele, au condus la caricatura satirică ca formă vehementă de biciuire a moravurilor sociale. Referindu-se la realități fundamentale viciate, satirele lui Rola Piekarski au un puternic caracter demascator, de condamnare usturătoare și necruțătoare a fenomenelor negative. Era modalitatea pe care artistul a crezut-o absolut necesară pentru impulsivitatea progresului social și a unei spiritualități umane elevate.

Gama comicului și-a aflat astfel o deplină valorificare în desenele lui Rola Piekarski, litografiate pentru periodicele „Ghiță Berbecu” (1887-1888), „Tocila” (1892), „Ardeul satirico-humoristic” de la Tg.Jiu (1895), „Adevărul ilustrat” (1895), „Lumea nouă științifică și literară” (1895), „Moș Teacă” (1895). De la umorul amar sau grotesc la ironie și satiră, artistul a utilizat întregul arsenal al comicului, solicitând spiritul de observație și chiar angajarea politică a cititorului. În cazul său, arma comicului a vibrat la intensități acute, ca formă percutantă și eficientă a criticii emoționale.

Rezolvările compoziționale și tipologia personajelor lui V.R. Piekarski își află asemănări surprinzătoare în redactarea foilor volante cu caricaturi apărute în Germania și în alte țări ale Europei centrale²⁸, iar violența mesajului, concizia ductului linear și spontaneitatea caracterizează ansamblul caricaturilor pe care le-a semnat. După 1895, periodicele în care apăruseră au încetat să mai solicite acest tip de caricaturi datorită violenței și intensității acute a mesajului demascator.

Un alt domeniu căruia i s-a dedicat până la sfârșitul vieții a fost grafica de carte²⁹. Încă din 1892, când a executat în Tipolitografia Națională Ralian și Ignat

²⁵ *Ibidem*, p. 81.

²⁶ *Ibidem*, p. 82.

²⁷ *Ibidem*, p. 81-82.

²⁸ *Ibidem*, p. 83: Aceste foi volante erau destinate asamblării în cunoscutele caiete de tip „Kladderadatsch”.

²⁹ Desenele lui V. Rola Piekarski au ilustrat, de exemplu, *Almanahul tipografic*, care a apărut la București în anii 1897-1904, cu o întrerupere în 1900. „Fotochromotipiile în trei culori” și „autotipiile

Samitca *Coperta de herbar cu portretul lui Carol Linné* (cat. nr. 14, il. 16), V. Rola Piekarski a excelat în executarea litografiilor în culori, cu caracter strict ilustrativ și cu un precis conținut semantic³⁰. *Coperta revistei „Jiul”* (il.) este, de exemplu, o compoziție grafică complexă, multidimensională, care concentrează în jurul figurii alegorice a Jiului peisaje anecdotice, scene de muncă și o diversitate de semne cu valoare de simbol pentru destinația revistei – lira, craniul, paleta, telescopul.

Perimetrele culturale care l-au inspirat în grafica de carte au fost ornamentica arhitecturală, vechile tipărituri și documente românești, motivele populare și tipologia plină de fantezie a stilului Art Nouveau.

Implicat în realitățile timpului, cu un respect adânc pentru tradițiile populare și pentru trecutul țării de adopțiune, Vitold Rola Piekarski a contribuit prin opera și stilul său original la formarea unui nou gust estetic, ca factor motrice al unui noului tip de receptivitate racordată, pe de o parte, la specificul național și, pe de altă parte, la schimbările survenite în grafica europeană.

CATALOG

DEMBITZKY HIPOLIT HENRYK NAPOLEON (1830-1906)

1. *Legenda meșterului Manole*

După o pictură de Mihail Dan (1836-1885)

Litografie în cretă. 0,372 x 0,475

Semnat cu monograma, litografiat, stg. jos în cadru: H.D.

Nedatat (1870)

Inscripții litografiate, stg. jos sub cadru: Invent. M. Dan; inscripție și adresa editorului, litografiate, centru jos: Meșterulu Manole zidindu de viuă pre socia sa în murii Monastirei Curtea de Argeșu/ Libraru – editoru H.C. Wartha str. Lipscani 7. București; centru deasupra cadrului: PREMIU LA CALENDARULU PENTRU TOȚI PE ANNULU 1870; adresa imprimeriei, litografiată, dr. jos: Stab. Lit. A. Boehme

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 11667.

2. *Banchetul lui Vlad Țepeș*

Litografie în cretă. 0,361 x 0,496

Semnat, litografiat, dr. jos în cadru: H. Dembicki fecit

Nedatat (1871)

în aramă” executate la Praga, la Institutul Husnik și Hausler, reprezintă etapa industrializării procedeele de imprimare în culori a imaginilor. V. Rola Piekarski a ilustrat, de asemenea, și *Almanahul Hygeia* (1902-1911).

³⁰ Ruxandra Juvara-Minea, *op.cit.*, p. 85, notele 5 și 6: V. Rola Piekarski a litografiat coperta revistelor „Șezătoarea săteanului” și “Lumina” (1898-1899), apărute în Tipolitografia lui Nicu D. Miloșescu de la Tg. Jiu. A realizat în 1896 coperta și ilustrațiile pentru volumele *Mănăstirea Tismana* de Alexandru Ștefulescu, *Umbre și lumini* de Emanuel Părăleanu. Nicolae Iorga i-a elogiât activitatea de ilustrator în articolul “Ilustrația cărților românești 1860-1890”, publicat în *Almanahul Graficeii* Românești din 1928.

Inscripții litografiate, centru: BANCHETULU LUI VLADU VODĂ
ȚEPEȘU; centru jos: Premiu la Calendarului pentru Toți pe anulu 1871; adresa
imprimeriei, litografiată, dr. jos: Stabilim. lith. G. Voneberg. Bucuresci; adresa
editorului, litografiată, stg. sub cadru: Libraru Editoru H.C. Wartha

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 491.

3. *Mihai Bravul și călăul*

Litografie în creion. 0,408 x 0,355

Semnat, litografiat, dr. jos în cadru: H. Dembitzki

Nedat (1872)

Inscripție litografiată, aplicată, centru sub cadru: MIHAIU BRAVU ȘI CĂLĂULU

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 489.

4. *Executarea familiei domnitorului Constantin Brâncoveanu*

Litografie în cretă. 0,365 x 0,468

Semnat și datat, litografiat, dr. jos în cadru: H. DEMBICKI 1872

Inscripții litografiate, stg. sub cadru: Librăria G. Ioanid & C. Calea
Mogoșoe 40; centru sub cadru: ESSECUȚIUNEA FAMILIEI BRÂNCOVEANU
PE PIAȚA DIN STAMBULU; adresa editorului, litografiată, dr. sub cadru:
Librăria H.C. Wartha

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 21269.

5. *Uciderea lui Mihnea Vodă cel Rău*

Interpretare după un desen de C.I. Stăncescu (1837-1900)

Litografie în cretă. 0,515 x 0,385

Semnat, litografiat, stg. jos: H. Dembițchi

Nedat (1873)

Inscripții litografiate, centru deasupra imaginii: PREMIULU
CALENDARULUI PENTRU ROMÂNI PE ANULU 1873; centru jos: UCIDEREA
LUI MIHNEA VODĂ CELLU REU/ in Pôrte Cîsnădiei din Sibiu [1510]; adresa
imprimeriei, litografiată, de jos,: Stabilim. lith. G. Voneberg Bucuresci; adresa
editorului, litografiată, stg. sub imagine: Librari editor H. Stănescu

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 39515.

6. *Primirea Banului Mărăcine la curtea lui Filip al VI-lea de Valois, regele Franței*

Litografie în cretă. 0,458 x 0,523

Semnat cu inițialele și datat, litografiat, stg. jos în cadru: H.D. 1873

Inscripții litografiate, centru jos: PRIMIREA BANULUI MĂRĂCINE LA
CURTEA LUI FILIP VI DE VALOIS. REGELE FRANCIIEI/ Anulu 1346; centru
sus: „PREMIU LA CALENDARULU POPORULUI ROMĂNU PE ANUL 1874”;
adresa imprimeriei, litografiată, dr. jos: Stabilim.lith. G. Voneberg; adresa
editorului, litografiată, stg. jos: Librăria Ch. Ștefănescu et Barasch

Ștampilă, dr. jos: Muzeul Al. Saint-Georges

Bibl.: Doina Pungă, *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea*, I, p. 64, cat. nr. 283

Col.: Muzeul Național de Artă al României, Cabinetul de Desene și Gravuri, inv. 51874/17002.

7. România liberă

Litografie în cretă. 0,594 x 0,445

Semnat cu monograma, litografiat, stg. jos: HD

Nedat (1879)

Inscripții litografiate, centru jos: ROMANIA LIBERĂ/ 1877-78/ L.C. Zamarski, Wien; adresa editorului, litografiată, stg. sub imagine: Editoru G.R. Luis Bucuresen; dr.: Tôte drepturile rezervate H. WARTHA

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 669.

8. Bătălia de la Schit (Rahova)

Litografie în culori. 0,410 x 0,525

Nesemnat

Dat, litografiat, stg. sub cadru: Premiu la Calendarul pentru toți Români pe 1879

Inscripții litografiate, centru sub cadru: BĂTĂLIA DE LA SCHIT, (RACHOVA)/ 1887 Noembrie 9; adresa editorului, litografiată, dr. sub cadru: Librăria Frați Joannițiu et Comp., București

Litografie imprimată la Adolf Wolf, Dresda

Bibl.: Doina Pungă, *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea*, I, p. 63, cat. nr. 280

Col.: Muzeul Național de Artă al României, Cabinetul de Desene și Gravuri, inv. 46567/11785.

9. Bătălia de la Smârdan

Litografie în culori. 0,418 x 0,505

Nesemnat

Dat, litografiat, centru sub cadru: Premiu la Calendarul pentru Toți Romani pe 1880

Inscripții litografiate, sub cadru: BĂTĂLIA DE LA SMARDAN/ Aprópe de Vidin/ la 12 Ianuarie 1878; adresa editorului, litografiată, stg. sub cadru: Librăria Frații Joannițiu et Comp., București

Ștampilă, dr. jos: MTS

Litografie imprimată la Adolf Wolf, Dresda

Bibl.: Doina Pungă, *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea*, I, p. 63-64, cat. nr. 281

Col.: Muzeul Național de Artă al României, Cabinetul de Desene și Gravuri, inv. 46569/11787.

10. Căderea redutei Grivița

Litografie în cretă. 0,266 x 0,383

Nesemnă, nedat (1881)

Exemplar cu marginile tăiate

Litografia, imprimată la Adolf Wolf, Dresda, a apărut ca premiu la **Calendarul pentru toți Români** pe anul 1881

Bibl.: Doina Pungă, *Repertoriul graficii românești din secolul al XIX-lea*, II, p. 64, cat. nr. 282

Col.: Muzeul Național de Artă al României, Cabinetul de Desene și Gravuri, inv. 46570/11788.

11. Proclamarea Regatului României

Litografie în cretă. 0,445 x 0,568

Semnă cu monograma, litografiat, dr. jos: H.D.

Nedat (1882)

Inscripții litografiate, centru jos: Premiu la Calendarul pentru toți Romani pe 1882/ Proclamarea Regatului României/ În ședința de la 14/26 Martie anul 1881/ a/ Adunării Deputaților; adresa editorului, litografiată, stg. sub cadru: Librăria Frați Jonnitiu & Comp., București; dr.: Tote drepturilor rezervate;

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 21277.

12. Marele țar Simion al Bulgariei, intrând în Țarigrad în anul 924

Litografie în cretă. 0,397 x 0,520

Semnă, litografiat, stg. jos în cadru: H. Dembichi, des

Nedat (1870)

Titlul litografiat în limba rusă, centru sub cadru; adresa imprimeriei, litografiată în manieră "schab", dr. jos în cadru: Stabilim. lith. G. Vonéberg. București

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 492.

13. Pornirea armatei "naționalilor"

Litografie în cretă; cadrul trasat în peniță. 0,475 x 0,650

Semnă cu monograma, litografiat, stg. jos în cadru: H.D.

Nedat

Inscripții litografiate, centru sub cadru: PORNIREA ARMATEI NAȚIONALILOR; stg. sus în cadru: MOFTUL MOFTURILOR/ SAU LUAREA TRANSILVANIEI

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 654.

PIEKARSKI VITOLD ROLA (1857-1909)

14. Copertă de herbar cu Portretul lui Carol Linné

Litografie în cretă și peniță. 0,373 x 0,252

Semnă în inscripție, litografiat, dr. sub cadru: Compus și desemnat de D^{nu} Profesor W. Rola Piekarsky

Datat și localizat în inscripție, litografiat, dr. sus în cadru: SLATINA/1892

Inscripții litografiate, în cadru centru sus: DEM. BRÂNDZA; FLORIAN PORCIUS; dr. sus: EDITURA/ LIBRĂRIEI "ÎNCURAGIAREA/ COMERCIIULUI ROMÂN"/ G. MIHALESCU/ SLATINA 1892; centru: COLECȚIUNE/ de/ PLANTE/ ARANGIATA/ DE/ I. MOISILU/ Profesor/ la GIMNASIUL REAL/ DIN SLATINA; de jur împrejurul cadrului, numele personalităților științifice din domeniul botanicii: 62 PLINIUS TINEUS, 114 d'Chr.; 384 ARISTOTELES 322 a Chr.; 1516 CAESALPINUS 1603 [...]; adresa imprimeriei, litografiată, stg. sub cadru: Craiova Tipo. Lit. Nationale R. și I. Samitca

Ștampilă: Donație Iuliu Moisil 1931 Ex Libris/ I.MOISIL No

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 7612

15. Ctitori din secolul al XVIII-lea ai Mănăstirii Tismana

Litografie în cretă. 0,246 x 0,182

Semnat, datat și localizat, litografiat, dr. jos în cadru: V. Rola Piekarski/[18]94/ T. Jiu

Inscripții litografiate deasupra cadrului, centru: CTITORI DIN SEC. XVIII. AI MONASTIREI TISMANA; stg: Anca soția Vornicului Nedelcu; dr.: Nedelcu Vornic 7073/1564; stg. sub cadru: Stanca soția lui M. Glogovénul; dr. sub cadru: Mihaiu Glogovénul/ consilier împărătesc, mort 7240/1781 Dec. 14

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 697.

16. Planșă cu fluturi

Litografie în cretă și peniță. 0,241 x 0,178

Semnat și datat, litografiat, stg. jos: V.ROLA PIEKARSKI [18]94

Inscripții litografiate, dr. sus: Tab. I-a; adresa imprimeriei, litografiată, dr. jos: Tipo-Lit.N.D. MILOȘESCU. T. Jiu

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 7616; alt exemplar, colorat parțial în acuarelă, inv. 7615.

17. Planșă cu fragmente ceramice

Litografie în cretă. 0,257 x 0,171

Semnat și datat, litografiat, dr. jos: desemnat de V.ROLA PIEKARSKI/ [18]94

Inscripții litografiate, dr. sus: Tab. II; adresa imprimeriei, litografiată, dr. jos: Tipo-Lit. N.D. MILOȘESCU. T. Jiu

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 7621.

18. Planșă cu piese arheologice preistorice

Litografie în cretă. 0,208 x 0,273

Semnat și datat, litografiat, dr. jos: desemnat de V.ROLA PIEKARSKI/ [18]94

Inscripții litografiate, stg. jos: Revista "Jiul" N° 4; adresa imprimeriei, litografiată, dr. jos: Tipo-Lit. N.D. Mișoșescu T. Jiu

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 7625.

19. Coperta revistei „Jiul”

Litografie în cretă. 0,277 x 0,213

Semnat și datat, litografiat, dr. jos în cadru: Comp. și desemn/ de V: ROLA PIEKARSKI/ [18] 94

Inscripții litografiate, centru sus în cadru: Anul I. 15 Aprilie 1894. No.1/ ; în imagine: JIUL/REVISTA/ PENTRU/ ȘI/ LITERATURĂ; JIUL/ MULTE SPUNE/ ȘI MULTE AR/ INVEȚA/ CINE AR/ SCI SĂ-L/ ASCULTE/ I. Heliade R.; adresa imprimeriei, litografiată, stg. sub cadru: TIPO-LITOGRAFIA NAȚIONALĂ N.D.MILOȘESCU. T. Jiu; adresa editorului, litografiată, centru jos: EDITURA N.P. MILOȘESCU. TÂRGU-JIU

Col.: Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, inv. 7626; alt exemplar, inv. 7627.

**CONTRIBUTIONS POLONAISES CONCERNANT L'ÉVOLUTION DE LA
LITHOGRAPHIE SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE AU XIXème
SIÈCLE. HYPOLITE HENRYK NAPOLÉON DEMBITZKY ET VITOLD
ROLA PIEKARSKI**

- Résumé -

La lithographie c'est affirmé et a évolué sur le territoire de la Roumanie dans des circonstances historiques qui ont conduit à l'augmentation des besoins concernant la connaissance et la communication, le stockage et la transmission des informations, par lesquels se caractérise la renaissance moderne de la nation roumaine. L'apparition de la lithographie est ainsi pour toujours liée en Valachie de la génération d'or de la première moitié du XIXème siècle, des intellectuels formés par l'atmosphère d'émulation des écoles nationales et qui ont été instruits dans les grandes universités et bibliothèques occidentales.

Temps d'a peu près huit décennies la lithographie a circulé et elle a pénétré dans tous les niveaux sociales, elle a soutenue par l'image les aspirations politiques du temps, elle a reflété avec promptitude les événements contemporains, elle s'est constitué en chronique des faits du passé, elle a imposé à la mémoire collective les figures des grands hommes de notre histoire, elle a fait connue les trésors archéologiques et ethnographiques, elle a illustré les textes littéraires et scientifiques. Avec les peintres, les aquarellistes et dessinateurs, les artistes lithographes autochtones ou étrangers établis en Valachie on créé une manière propre de raccordement et de participation aux événements historiques de marque avec les quels ils ont été contemporains – la Révolution de 1848, l'Union des Principautés et la Guerre d'Indépendance – où l'inspiration été subordonnée à l'idéal de l'exemplaire ayant un message éducatif.

Une contribution un peu connue pour l'évolution de la lithographie a eu HYPOLITE HENRI NAPOLÉON DEMBITZKY (1830–1906), artiste polonais réfugié en Roumanie.

Son activité d'artiste lithographe a débuté sous les auspices de la collaboration et de l'amitié avec le poète Christo Botev (1848–1876), auteur de prose satyrique, représentant de marque des révolutionnaires bulgares réfugiés au nord du Danube. Lui-même réfugié politique, engrené dans des activités qui envisageaient l'indépendance de la Pologne, Dembitzki a soutenu d'une manière normale les idéales et la lutte des amis bulgares pour la renaissance de la conscience nationale et il a réalisé, en commençant avec 1872, une suite de lithographie ayant une thématique patriotique dans les quelles ont reconnais les idées de Christo Botev. Plus d'une décennie, entre 1870–1881, Dembitzki a illustré quelques-unes des plus connues publications de Bucarest – *Le Calendrier pour tous*, (*Calendarul pentru toți*), *Le Calendrier pour tous les roumains* (*Calendarul pentru toți românii*), *Le Calendrier du peuple roumain* (*Calendarul poporului român*), *Le Calendrier pour les roumains* (*Calendarul pentru români*) - avec des estampes imprimés dans les ateliers lithographiques de Bucarest de A. Boehme, Gustav Wonneberg et H.C. Wartha, de Vienne dans les ateliers de L.C. Zamarski ou de Dresde, d'Adolphe Wolf.

Comme Henri Dembitzki, un autre artiste d'origine polonaise, VITOLD ROLA PIEKARSKI (1857–1909), s'établie en Roumanie en 1887. Ayant des études incomplètes d'art et de philosophie, V. Rola Piekarski avait des connaissances générales des plus divers domaines – archéologie, numismatique, ethnographie, histoire de l'art.

Sa vaste culture et son esprit justicière, ironique et impétueux, ont trouvé l'accomplissement dans le journalisme, pour le quel il a eu une vocation génétique et qu'il a pratiqué autant avant qu'après son arrivé en Roumanie. Les articles, les caricatures et les illustrations de V.R. Piekarski sont ainsi répandu dans des nombreux périodiques de Pologne, Bulgarie, Russie, Suisse, Allemagne, Angleterre, France.

Pendant les années passées à Tg. Jiu il a eu, ainsi qu'on le connaît, une dense activité, qui a concentré des préoccupations d'intérêt public, l'étude des vestiges antiques et du moyen age de la zone du Gorj, la collection des croyances et des habitudes populaires, ainsi que sa création d'artiste illustrateur et de caricaturiste.

La technique qui lui a permis une libre et rapide présentation a été la lithographie. Sois en illustrant des périodiques, des œuvres littéraires ou scientifiques, sois en publiant des planches indépendantes hors texte, les lithographies signées par V.R. Piekarski s'ordonne d'une manière systématique sur une échelle des genres qui comprend la lithographie documentaire, la lithographie de reproduction et la caricature. Cette proposition de mise en ordre a surtout en vue l'unité esthétique réalisée et les valeurs ethronomiques adjacentes. Les articles

concernant les monuments du moyen âge de la zone du Gorj, publiés par l'érudit homme de culture et l'historien Alexandre Ștefulescu dans le revue «*Jiul*», les articles scientifiques écrits par Jules Moisil pour les revues «*Amicul Tinerimei*» et «*Jiul*» (1894 – 1895), par Jean Nadejde pour la revue «*Lumea stiintifică și literară*», ainsi que des nombreuses traductions d'œuvres étrangers, ont été illustrés par V.A. Piekarski avec des lithographies qui représente l'étude attentif de la nature et des vestiges historiques, reproduisent des photographies d'époque ou des planches originales dans les livres traduits.

V.R. Piekarski a réussi a reconstituer pour un large public l'image de l'histoire et des croyances du peuple roumain, du milieu autochtone et de la diversité de la nature. Convaincu par la nécessité d'une bonne connaissance du passé et des tradition populaires, ayant une infatigable curiosité scientifique, il a baladé les villages des départements de l'Olt, du Gorj et de Vâlcea, il a photographié les monuments historiques et il dessiné un vaste répertoire des motifs décoratifs des objets populaires. Animateur de la vie culturelle du département de Gorj de la fin du XIX-ème siècle, il a eu toujours la conviction que la presse a l'obligance de faire connaître aux lecteurs les plus importants événements scientifiques, littéraires et artistiques de l'étranger.

De même V.R. Piekarski a exprimé ses idées socialistes antigouvernementales et ses opinions politiques progressistes par un grand nombre de caricatures publiées dans des périodiques satyriques qui ont animé la vie publique de la fin du XIX-ème siècle.

Un autre domaine dans le quel il a été très actif jusqu'à la fin de sa vie a était la graphique de livre, les périmètres culturels qui l'ont inspiré se retrouvant dans les ornements architecturaux, les anciens livres et documents roumains, les motifs populaires et la typologie plaine de fantaisie du style Art Nouveau.

Impliqué dans les réalités du temps, ayant un profond respect pour les traditions populaires et pour le passé du pays d'adoption, V.R. Piekarski a eu une contribution importante, par son œuvre et son style originel, a la formation d'un nouveau goût esthétique, comme facteur moteur du nouveau type de réceptivité raccordée, d'une part, au spécifique national et, d'autre part, aux changements survenus dans l'art graphique européenne.